

საკუთარი სახელების ადგილი ლექსიკურ სისტემაში

ენას გააჩნია თავისებური და საკმაოდ მრავალრიცხოვანი სიტყვების ჯგუფი-საკუთარი სახელები (*nombres propios*), რომლებიც განსაკუთრებულ განხილვას საჭიროებენ. სინამდვილის ფაქტების აღნიშვნის ხასიათის მიხედვით გამოყოფენ ორი ტიპის არსებით სახელებს: საზოგადოს (*nombres comunes o apelativos*) – *mesa, sol, valor, alegría, etc.*, და საკუთარ სახელებს – *Juan, Madrid, Martínez, La Mancha, Costa Rica, Mar Negro, Sierra Nevada*.

საზოგადო სახელები ობიექტს აღნიშნავენ მსგავსს, ერთნაირი ნიშან-თვისებების მქონე ობიექტის განსაზღვრულ კლასთან მიმართებაში. რაც შეეხება საკუთარ სახელს, რომელიც შეიძლება იყოს არა მარტო სიტყვა, არამედ სიტყვაშეთანხმებაც იგი განსხვავდება ზოგადისგან, მაშინაც კი, როცა წარმოქმნილია კონვერსიით ჩვეულებრივი არსებითი სახელისაგან ან სახელების სიტყვაშეთანხმებისაგან. საკუთარი სახელის ზოგადი თეორიის წიგნის ავტორი ა. ვ. სუპერანსკაია მიიჩნევს, რომ "საკუთარ სახელს გააჩნია შემდეგი ძირითადი განმასხვავებელი ნიშნები 1. იგი ეკუთვნის მხოლოდ ინდივიდუალურ ობიექტს და არა ობიექტების კლასს, რომელთა ნიშან-თვისებებიც დამახასიათებელია ამ კლასში შემავალ ყველა ინდივიდისათვის 2. საკუთარი სახელით აღნიშნული ობიექტი ყოველთვის ზუსტად განსაზღვრულია, შემოფარგლულია 3. სახელი არ არის უშუალო კავშირში ცნებასთან და არ გააჩნია ზუსტი და ურთიერთმნიშვნელოვანი კონოტაცია". სხვაგვარად რომ ვთქვათ, საკუთარი სახელი არ გამოხატავს რაიმე კლასის აზრითი საგნების ნიშან-თვისებებს და თავისებურებებს. ის მხოლოდ მიუთითებს ინდივიდუალურ ობიექტზე. ამასთან, საკუთარი სახელის ერთ-ერთ ძირითად თვისებას მისი ფუნქცია წარმოადგენს, რომლის არსიც სწორედ ინდივიდუალური ობიექტის მარკირებაშია.

დიდ კამათს იწვევს საკითხი საკუთარი სახელის ნების შინაარსის შესახებ. მკვლევარების ნაწილი თვლის, რომ საკუთარი სახელები არ გამოხატავენ არავითარ ცნებას, რომ ისინი სემანტიკურად ცარიელია. ნაწილი კი მიიჩნევს, რომ ივანის ან ხუანის ტიპის საკუთარი სახელები მიმართებაშია ცნების განსაკუთრებულ სახეობასთან, რომელთაც თავდაპირველად არ გააჩნიათ საკმარისი მოცულობის შინაარსი და ამიტომაც ისინი საჭიროებენ აუცილებელ დაკონკრეტებას, ვერავინ გაიგებს, რომელ კონკრეტულ ივანეზე ან ხუანზეა საუბარი, მაგრამ ყველა მიხვდება, რომ წარმოთქმულია ორი საკუთარი სახელი, რუსული და ესპანური, ამასთან, ორივე მამრობითი სქესისაა და არა მდედრობითი. ასეთი სახელები ობიექტების დიდი მასიდან აღნიშნავენ მხოლოდ ზოგად ნიშან-თვისებებს. ისინი შემონახულია ენაში სპეციალური

დანიშნულების მზა ნომინატური ერთეულების სახით. ამგვარად, Juan, María, Pedro ტიპის საკუთარ სახელებს, უკვე ენის დონეზე გააჩნიათ თავისი განზოგადებული ცნების შინაარსი, ჩამოყალიბებული ამ სახელების ფუნქციის და მათი ეროვნებასთან მიკუთვნებით. როცა პირის სახელი განსაზღვრულ ინდივიდს ეკუთვნის, მაშინ ის დასახელებული პირის შინაარსის მახასიათებელის ხარჯზე განავრცობს სემანტიკურ ინფორმაციას. ამიტომ, ლექსიკური თვალსაზრისიდან გამდინარე შეიძლება ვთქვათ, რომ საკუთარი სახელებით გამოხატული ცნების მოცულობა ფართოა ენობრივად და გაცილებით ვიწრო მეტყველებაში, რომელშიც ის დაყვანილია ერთ ინდივიდამდე, ხოლო ცნების შინაარსი, პირიქით – ფართოა მეტყველებაში და გაცილებით ვიწრო - ენაში.

სხვაგვარადაა საქმე Mar Negro, Buenos Aires ტიპის საკუთარ სახელებში. ეს დასახელებები არ იყო აღებული იმ სიტყვების განსაკუთრებული რეესტრიდან, რომელთაც მიეკუთვნება საკუთარი სახელები. ისინი, მათი წარმოქმნის მომენტამდე ენობრივად არ არსებობდნენ როგორც საკუთარი სახელები, ისინი ჩამოყალიბდნენ ჩვეულებრივი ზოგადი სიტყვებისაგან. ამიტომ, ასეთი საკუთარი სახელების ცნების შინაარსი მთლიანად განსაზღვრულია იმ ინდივიდუალური ობიექტით, რომელსაც ისინი ასახელებენ.

საკუთარი სახელები წარმოიქმნა ურთიერთობის გასაადვილებლად და არა, როგორც ადამიანის შემეცნებითი მოქმედების აუცილებელი პირობა. საკუთარი სახელი – ყოველთვის რეგალიაა, რადგან ის მიმართებაშია კონკრეტულ ინდივიდუალურ ობიექტთან და თითქოს ინვენტარიზაციას უკეთებს მას, უსვამს მას პირობით იარლიყს. ის ასახელებს ერთადერთ და განუმეორებელ ობიექტს და მოიცავს ინფორმაციას მისით აღნიშნული ობიექტის ლოკალურ და ნაციონალურ მიკუთვნებაზე. და ბოლოს, საჭიროა აღვნიშნოთ, რომ საკუთარი სახელები თავისი წარმომავლობით არ წარმოადგენენ პირველად ლექსიკურ ერთეულებს, რადგან ისინი წარმოქმნილებია საზოგადო სიტყვების საფუძველზე. ეს მტკიცება ეკუთვნის, აგრეთვე, პირის სახელებსა (ეტიმოლოგიურად ისინი ასევე მომდინარეობენ საზოგადო არსებითი სახელებისგან).

საკუთარ სახელებს სწავლობს მეცნიერული ლინგვისტური დისციპლინა, რომელიც დიდი ხანი არ არის, რაც გამოეყო ლექსიკოლოგიას. მას ონომასტიკა ეწოდება და იკვლევს საკუთარი სახელების ფუნქციონირების ძირითად კანონზომიერებებს. ტერმინ ონომასტიკას გააჩნია მეორე მნიშვნელობაც – არა თუ იმ ენის კერძო სახელების ერთობლიობა. სამწუხაროდ,

როგორც ეს ხშირად ხდება ენათმეცნიერებაში, ერთ ტერმინში შეთავსებულია მეცნიერული დისციპლინის სახელწოდებაც და იმ ობიექტის სახელიც, რომელსაც ის სწავლობს.

ონომასტიკაში სრულიად განსხვავებული მეთოდებით განიხილება საკუთარი სახელების ტიპები და სახელები, მათი გრამატიკული სტრუქტურა და სემანტიკა, მათი სოციალური და იურდიული სტატუსი, ონომასტიკური სივრცე, მათი ეტიმოლოგია, ექსპრესული შესაძლებლობები, გამოყენებითი ონომასტიკური პრობლემები და სხვ. ონომასტიკა დაკავშირებულია მთელ რიგ მეცნიერულ დისციპლინებთან – ისტორიასთან, ლიტერატურამცოდნეობასთან, მხარეთმცოდნეობასთან და ა. შ.

საკუთარი სახელები თავისი ფუნქციონალური და სიტყვა წარმოქმნის თავისებურებების გამო, მეტად განსხვავებული და მრავალგვარია. პირველ რიგში გამოიყოფა ორი ტიპის საკუთარი სახელები სულიერი არსებების და უსულო საგნების სახელები.

სულიერი არსებების სახელების ძირითადი ჯგუფია – ანტროპონიმები (antropónimos), ადამიანთა კერძო სახელები (nombres personales). მათ ეკუთვნის სახელები, გვარები, მამის სახელები, ფსევდონიმები და მეტსახელები. მეორე ჯგუფს შეადგენენ ზოონიმები (zoónimos), ცხოველების, ფრინველების და სხვათა სახელები და მეტსახელები. განსაკუთრებული ადგილი უკავია მიტონიმებს (mitónimos), რომლებიც წარმოადგენენ ღმერთების, მითოლოგიური არსებების ალეგორიული ფიგურების და ა.შ. სახელებს ანუ ობიექტის სახელები, რომლებიც ადამიანის მიერ განსახიერებული და გასულიერებული ფანტაზიის ნაყოფია.

აღნიშნულ დამხმარე სახელმძღვანელოში განვიხილავთ ესპანური ანტროპონიმების მხოლოდ ზოგიერთ თავისებურებას. ესპანურ ანტროპონიმიკას არ გააჩნია მამის სახელები (-მე, -ასული). მამრობითი და მდედრობითი სახელები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან:

- გრამატიკული სქესით: Juan-Juana, Paulo-Paula, Ramón-Ramona, Alejandro-Alejandra, Carmelo-Carmela, Claudio-Claudia, Manuel-Manuela...
- Rolando, Santiago, Gustavo – მამრობითი სქესის.
- Elisa, Cora, Rita, Sofía – მდედრობითი სქესის.
- ტრადიციულად განმტკიცებული სქესით: Beltrán, Benjamín, Antón, Hector, Jaime, Cosme – მამაკაცის სახელები; Belén, Beatriz, Carmen, Piedad, Caridad, Dolores, Natividad, Luz, Remedios, etc. – ქალის სახელები.

არსებობს რიგი სახელებისა, რომელთა სქესის გრამატიკული მაჩვენებელი ურთიერთსაპირისპიროა დასახელებული ადამიანის ბიოლოგიური სქესისა: Agripa, Agricola,

Águila, Bachila, Fonsa, Tulga, alba, Numa, Sica, etc. (მამრ. სქესი). Consuelo, Sapo, Teano, Clío (მდედრ. სქესი).

ზოგიერთი საკუთარი სახელი შეიძლება ეკუთვნოდეს როგორც კაცს, ისე ქალს: Dulce, Flor, Pilar, Ventura, Sacramento, Nieves.

ესპანურ ენაში არის რთული ანტროპონიმებიც, რომლებიც შედგება ორი სახელისაგან. მაგალითად, მამაკაცებში არის სახელები: Antonio María, Alejandro María, Jesús María, Juan María, etc. ქალებში რთული ანტროპონიმები უმეტესად შედგება მდედრ. სქესის ორი სახელისაგან: Cándida María, Cañndida Rosa, Ana Luisa, María Dolores, María Josefa, María Elena და სხვა.

ესპანურ ენაში, ისევე როგორც სხვა ევროპულ ენებში, ადამიანის სახელებს შეიძლება გააჩნდეთ სრული და შემოკლებლი ფორმები, რომლებიც ზოგჯერ ჟღერადობითა და დამწერლობით მეტად განსხვავებულია. ქვემოთ მოყვანილია ზოგიერთი შემოკლებული სახელების სია: Pepe = Jose; Cristi = Cristina, Nuri = Nuria, Lina = Adelina.

ესპანური ენის ადამიანთა სახელების მრავალრიცხოვანი ფონდი ძირითადად ჩამოყალიბებულია ძველ-ებრაული, ბერძნული, ლათინური, გრმანული და ინდური ენებიდან.

უსულო საგნების სახელწოდებებიდან პირველ რიგში უნდა გამოვყოთ გეოგრაფიული სახელები ანუ ტოპონიმები (ტოპონიმოს). ა. ვ. სუპერანსკაია ამტკიცებს, რომ ტოპონიმების უზარმაზარი რიცხვი, “მთელი მათი მრავალრიცხვნება შეიძლება დაყვანილ იქნას შედარებით მცირერიცხოვან ტიპებად”. მთებისა და მაღლობების სახელები გაერთიანებულია ორონიმებში (oronimos). მდინარეების, ტბების, ზღვების, ოკეანეებისა და აკვატორიუმების სახელები მიეკუთვნება ჰიდრონიმებს (hidronimos), რომლის ქვედანაყოფებია: პელაგონიმები (palagonimos) ანუ ოკეანეებისა და ზღვების სახელები; ლიმონიმები (limnonimos) - გზების სახელები; პოტამონიმები (potamonimos), - მდინარეების სახელები; ჰელონიმები (helonimos), - ჭაობებისა და საფლობების სახელები. გამოიყოფა აგრეთვე სახელების ზოგიერთი სხვა ჯგუფები.

ლანდშაფტების ბუნებრივი ფორმების გარდა, არსებობს მრავალი გეოობიექტი, რომელიც დაკავშირებულია ადამიანის ქმედებასთან. მაგალითად, დასახლებული პუნქტები. მათი კლასში, რომლებიც, აგრეთვე, იყოფა კიდევ უფრო შეზღუდულ ჯგუფად: ასტრონიმები (astronimos) – ქალაქების სახელები, ქორონიმები ანუ კომონიმები (jorionimos o comonimos) – დაბებისა და ოლქების სახელები. არსებობს ტოპონიმების უფრო მცირე ქვედანაყოფებიც.

ონომასტიკის სხვა დარგებში ისწავლება ფიტონიმები (fitonimos) ანუ მცენარეთა სახელები; ასტროპონიმები (astroponimos) ანუ ცალკეული ციური სხეულების სახელები.

ონომასტიკის შესაბამის განყოფილებებში ისწავლება გადაადგილების საშუალებათა სახელები, დაწესებულებების, საწარმოების, საზოგადოებების, კავშირების, გაერთიანებების, ბეჭვდითი ორგანოების, ლიტერატურული ნაწარმოებებისა სხვა ობიექტების სახელები.

როგორც ვხედავთ, ონომასტიკა წარმოადგენს სახელების სხვადასხვა ტიპების მეტად დიდი მოცულობის ერთობას, რომელიც დაკავშირებულია ადამიანის ქმედების ყველა სფეროსთან. ყველგან, სადაც იდენტიფიკაციის ან ინდივიდუალიზაციის საჭიროებაა, ადამიანი იყენებს საკუთარ სახელებს, როგორც ობიექტის გამოყოფის უფრო მოხერხებული მეთოდს... საკუთარი სახელების გამოყენება საყოველთაო და უნივერსალურია.”

ესპანურენოვანი ტოპონიმის მეტად მდიდარია. განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ლათინოამერიკული ტოპონიმის. მასში შედის სახელების საკმაოდ დიდი რიცხვი, რომლებიც ნასესხებია სხვადასხვა ინდური ენებიდან და აღნიშნულ სახელმძღვანელოსი სწორედ ამ მაგალითებს მოვიყვანთ ტოპონიმების ძირითადი თავისებურებების საილუსტრაციოდ.

ტოპონიმებს არ გააჩნიათ ადამიანის სახელების მსგავსი სპეციალური ლექსიკური პლასტი (ფენა). ნებისმიერი ტოპონიმური სახელი ნაწარმოებია საზოგადო არსებითი სახელიდან ან ნასესხებია საკუთარი სახელებიდან.

გეოობიექტების საკუთარი სახელების რიცხვი შეზღუდულია. ძირითადად ეს არის წმინდანთა, ისტორიული პიროვნებების, საზოგადო მოღვაწეების და სხვა რეგიონებში ადრე უკვე გამოყენებული გეოგრაფიული სახელები.

რაც შეეხება საზოგადო სახელებს, რომლებიც წარმოადგენენ ტოპონიმების საფუძველს. მათში პირველ რიგში გამოიყოფა გეოგრაფიული მნიშვნელობის მქონე სიტყვები. “სიტყვების ამ კატეგორიას ტოპონიმის ლიტერატურაში ჩვეულებრივ უწოდებენ გეოგრაფიულ ტერმინებს, ზოგჯერ – ადგილობრივ გეოგრაფიულ ტერმინებს, ადრე უწოდებდნენ ნომენკლატურულ ტერმინებს, ამჟამად უფრო ხშირად – ნომენებს. ეს სიტყვები ჩვეულებრივ გამოიყოფა სხვა დანარჩენი ტოპონიმის ლექსიკიდან ანუ უჭირავს განსაკუთრებული ადგილი ნებისმიერ ტოპონიმის სისტემაში. თავისი სემანტიკური თავისებურებებიდან გამომდინარე, საზოგადო ლექსიკის ეს კატეგორია წარმოადგენს ტოპონიმის სახელების უშრეტ არსენალს”. ი. პ. ლიტვინა, რომელმაც დეტალურად შეისწავლა ლათინური ამერიკის ტოპონიმის ლექსიკა, წერს, რომ Cerro de Pasco, Rio de Janeiro, Barrancabermeja, Montelibano, Santa Cruz de la Sierra ტიპის დასახლებული პუნქტების ურიცხვი სახელები, სადაც cerro, monte, barranca, sierra, río გეოგრაფიული ტერმინებია,

რომლებიც გახდნენ ტოპონიმების ნაწილები. იგივე ხდება ბუნებრივი ობიექტების სახელებშიც: Lagunas sin Fondo (ზეგანი არგენტინაში), Monte Lindo (მდინარე ურუგვაისი), Hermoso Compo (ვაკე აგენტინაში), Bahia de Cadiz (პატარა კუნძული, რომელიც ეკუთვნის კუბას), Sierra de Valle Fertil (ქედი არგენტინაში). მათში გეოგრაფიული ტერმინები laguna, monte, campo, bahía, valle, ვალლე წარმოადგენენ საკუთარი სახელის საფუძველს ან ელემენტს (კომპონენტს).

გეოგრაფიული ტერმინები ტოპონიმიკაში გამოიყენება თავისი პირდაპირი მნიშვნელობითაც: ისინი თან ახლავს ბუნებრივი ობიექტის სახელებს და მიუთითებს დასახელებული ობიექტის გვარსა და სახეობაზე ანუ ტოპონიმების თანაფარდობაზე რეალური სამყაროს განსაზღვრულ რეფერენტებთან, ანიჭებენ სახელს ამა თუ იმ ობიექტს და ამასთან ფორმალურად არ შედიან საკუთარი სახელის შედგენილობაში, მაგ., ტოპონიმების მაფორმირებელ, მეორე ლექსიკურ ფენას (პლასტს) მიეკუთვნება მათი შემადგენელი ნებისმიერი სხვა მნიშვნელობის მქონე სიტყვები. ამგვარი ლექსიკა მეტად განსხვავებულია. ი. პ. ლიტვინა შეეცადა ჩაეტარებინა მათი სემანტიკური სისტემატიზაცია და მოავლინა შემდეგი სემანტიკური ველები:

- ლექსიკა, რომელიც გამოხატავს ობიექტის ხარისხობრივ, ემოციურ და რაოდენობრივ შეფასებას ან მათ ადგილ-მდებარეობას: bahía, inútil, isla redonda, laguna superior.
- ლექსიკა, რომელიც დაკავშირებულია რელიგიასთან და საეკლესიო ატრიბუტიკასთან: Santa Fe, Santa Cruz, La Virgen.
- ლექსიკა, რომელიც გამოსახავს ლათინურ-ამერიკული ხალხების ეროვნულ-განმათავისუფლებელ ბრძოლას: La Libertad, Independencia, Constitución, Fraternidad;
- ლექსიკა, რომელიც გამოხატავს ადამიანის გრძნობებსა და სულიერ მდგომარეობას: Tristeza, Soledad, Destino, Buenaventura (დასახელებული პუნქტებია);

რასაკვირველია, ცნების ეს ჯგუფები არ ამოწურავენ ტოპონიმიკური სახელების შემადგენლობაში შემავალ ლექსიკას. აუცილებელია ამ ჩამონათვალში შევიდეს ინდიური ლექსიკა, რომელიც განსაკუთრებულ თავისებურებას აძლევს ლათინო-ამერიკულ ტოპონიმიკას. ტოპონიმიკის ჩამოყალიბებაში ინდიური ენების ლექსიკა პროდუქტიულობით, ზოგჯერ, ესპანურ-პორტუგალიურზე მეტიცაა. საზოგადო სახელების ეს ჯგუფი შედის ტოპონიმების ურიცხვ შემადგენლობაში. აბორიგენული გეოგრაფიული ტოპონიმების უმრავლესობამ დაკარგა თავისი აპელატიური გამოყენება და ამჟამად ნაწევრდება მხოლოდ როგორც საკუთარი სახელების ელემენტები.

ი. პ. ლიტვინი გამოყოფს ასეთი ლექსიკის რამდენიმე სემანტიკურ ჯგუფს:

- როგორც წინა შემთხვევაში, ეს არის შეფასებითი ლექსიკა. ტოპონიმების შემადგენლობაში შედიან ზედსართავი სახელები *caja* (კეჩუას ენაზე – ცივი), *challo* (აიმარაზე – ქვიშიანი), *picun* (არაუკანულზე – ჩრდილოეთის), *quiac* (კიჩეს ენაზე – წითელი), *quimsa* (კეჩუა, აიმარაზე – სამი), *pisca* (კეჩუაზე – მეხუთე), *quiacu* (ტუპი-გუარანიზე – დიდი), *Cerro Caja* (გვატემალაში), *Río Challasuyu* (ბოლივიაში), *Río Picunelo* (არგენტინაში), *Río Iguazu* (არგენტინაში) და სხვ.

- ფლორისა და ფაუნის სახეობათა სახელები, რომლებიც აღნიშნავენ დასახელებულ პუნქტებს. მაგ. *Amatepec* (ნაუანის ანუ აცტეკურ ენაზე ხის სახეობა), *Abancay* (კეჩუაზე – შრომანი), *Bejucal* (მაიაზე – ლიანები), *Curitiba* (ტუპი-გუარანიზე - ფიჭვი), *jacare*, *jacaretinda* (ტუპიზე – ნიანგი), *Tehuantepec* (ნაუაზე – გარეული ცხოველების ზოგადი სახელი) და სხვ.

- სახელები, დაკავშირებული რელიგიურ რწმენასთან და საკულტო მიმდინარეობებთან. მაგალითებად, შეიძლება, კვლავ ოიკონიმები, იყოს: *Coatepec* (სოიადან – ფრთოსანი გველი, მექსიკისა და ცენტრალური ამერიკის ინდიელების კულტი), *Quetzaltenango* (*quetzal*-დან – საღვთო ფრინველი ცენტრალური ამერიკის ნაიას ენაზე), *Ayahuanca*, *Humahuaca* (*huaca*, *huanca*-დან – აკლდამა, საღვთო ქვა, ტოტემი ინკებთან), *Quellupacheta* (*apacheta*-დან – ქვების რიტუალური გროვა), *Apurimac* (კეჩუაზე *apu* – კეთილი სულების სახელები) და სხვ.

- ეთნიკური ჯგუფებისა და ტომების სახელები ბევრი ტოპონიმის საფუძველია, მათ შორის ისეთი ოიკონიმებისა, როგორცაა: *Xochimilco*, *Zacatecas*, *México*, *Siboney*, *Nahuatlán*, *El Quiché*, *Cholteca*, *Guajira*, *Caracas*, *El Tupí* და სხვა.